

Ikonografické aspekty bohyně Ísidy a Panny Marie

Martina Panáková, FF MU, latina – religionistika

Úvod

V této práci bych se ráda zaměřila na srovnání několika ikonografických aspektů bohyně Ísidy a Panny Marie. Chtěla bych poukázat na to, že postava Panny Marie byla velice ovlivněna řecko-římským náboženstvím, respektive antickými bohyněmi. Mariánská zbožnost vyrostla z kultů antického světa a od mnoha bohů převzala jejich charakteristické rysy. Dalo by se říci, že Marie na bohyně antického světa a Panna Marie navázala a stala se jejich pokračovatelkou.

Řecko-římské náboženství mělo silný vliv na formování mariologie. Chtěla bych ukázat, že existuje přímá linie mezi bohyněmi antického světa a zbožností a kultem Panny Marie.

S. Benko ve své knize *The Virgin Goddess*¹ tvrdí, že mariologie pouze nenapodobuje pohanské zvyky a myšlenky, ale že se v podstatě jedná o „pokřtěné“ pohanství². V této souvislosti zdůrazňuje fakt, že v době kolem druhého století většina křesťanů vycházela či pocházela z řecko-římského prostředí a označuje je za pokřtěné pohany, kdežto konvertitů z řad židů bylo v této době relativně málo.³

Křesťanství, respektive mariologie rozhodně neučinila krok zpět tím, že se nechala antickým náboženstvím ovlivnit. Důležitou roli v ní hraje právě porozumění ženskému aspektu božství a role ženy v historii spásy.

V mariánské zbožnosti křesťanství rozhodně nepřijalo struktury a rysy antického náboženství, ani tato zbožnost nemůže být ztotožňována s uctíváním Velké Matky bohů⁴. Uctívání Panny Marie rozhodně není totožné s uctíváním Kybelé, Ísidy nebo Caelestis. Křesťanství nepřejalo jejich ideje nebo kultovní praxi, ale nechalo se jimi ovlivnit a přetransformovalo je do podoby sobě vlastní. Základními principy mariologie je uctívání Mariina mateřství. Právě tento princip převzalo křesťanství z antických náboženství.

Mariologie je důležitou součástí křesťanství a stojí za to jí věnovat pozornost. V této práci se zaměřím pouze na některé ikonografické aspekty Panny Marie, na nichž se dá ilustrovat vliv, který na postavu Panny Marie měla bohyně Ísis.

¹ S. Benko: *The Virgin Goddess: Studies in the Pagan and Christian Roots of Mariology*, Leiden 1993.

² *Paganism baptized*.

³ S. Benko: *The Virgin Goddess...*, str. 4.

⁴ Velkou Matkou bohů byla nazývána bohyně Kybelé, jejíž kult se ve 4. stol. př. n. l. šířil z Frýgie do Recka, Egypta a Itálie a od roku 204 př. n. l. byl kult zaveden do Říma, kde byla nazývána *Magna Mater*. Blíže viz R. Hošek – R. Dostálová: *Antická mystéria*, Praha: Vyšehrad 1997, str. 184–202; L. H. Martin: *Helénistická náboženství*, Brno: Masarykova univerzita 1997, str. 74–75.

Je důležité si uvědomit, že Marie nebyla ovlivněna pouze bohyní Ísidou. Svůj charakter čerpala z většiny ženských božstev antického světa. Všechny tyto bohyně mají jedno společné, je to fakt, že se převážně jedná o bohyně plodnosti.⁵

Je však důležité si uvědomit, že bohyně Ísis prošla v helénistické době procesem synkretismu. Vedle sebe se začala objevovat nebo střetávat božstva původně řecká s božstvy něreckými, orientálními. Docházelo k vzájemnému působení, ovlivňování, promíchávání. Tento proces vedl k tomu, že se jejich původní role proměnily a pozbyly svého původního významu. To byl i případ Ísidy. Z původní bohyně plodnosti se postupem doby stala bohyně univerzálního charakteru.

Nejprve se stručně pokusím vylíčit základní rysy a charakter bohyně Ísidy, její přejímání nových jmen a její ztotožňování s jednotlivými bohyněmi. Tento exkurz se mi zdá nezbytný a bude mi sloužit jako podklad pro následující srovnání s Pannou Marií, ve kterém se zaměřím pouze na určité aspekty.

Ísis – bohyně tisíce jmen

Mýtus o Ísidě a Osiridovi, známý v helénistické podobě, byl zaznamenán Plútarchem ve spise *De Iside et Osiride* (Περὶ Ἰσιδος καὶ Οσιριδος).⁶ Toto dílo spolu se zprávou Diodóra Sicilského (kniha I.)⁷ a Apuleiovými *Metamorphoses*⁸ patří mezi nejdůležitější prameny pro zkoumání Ísidiných mystérií.

Je obtížné poznat původní charakter bohyně Ísidy před tím, než začal vzrůstat počet jejích jmen a atributů, které souvisely se sférami jejího vlivu. Každá nová oblast jejího působení byla doprovázena přijetím nového jména. Počet jejích jmen či epitet je tak velký, že bývá označována jako *polyónymos*, *myriónymos*⁹ a Apuleius ji označuje jako *dea multinominis*, s významem bohyně s tisíci jmény nebo mnoha jmény.¹⁰

Zdá se, že byla považována za kosmickou bohyni, bohyni nebe, matku slunce, byla zosobněním úrody, plodnosti, důležitá byla její tvůrčí síla, mateřský charakter a také byla uctívána jako ochránkyně všeho druhu.

V Plútarchově spise *De Iside et Osiride*¹¹ je Ísis zobrazována jako žena trpící pro svého mrtvého muže Osirida. V před-řecko-rímském období byla zdůrazňována Ísidi na pohřební funkce. S šířením kultu za hranice Egypta se začala stále více zdůrazňovat její úloha manželky a matky, což je patrné i na vyobrazeních, na nichž se objevuje Ísis společně s Osiridem a Hórem jako rodina.

⁵ Kromě Ísidy se jedná hlavně o Caelestis, o Syrskou bohyni (*Dea Syria*) a o Kybelé (*Magna Mater*).

⁶ Plutarchus: *De Iside et Osiride*, In: *Moralia Vol. II*, Teubner Verlagsgesellschaft 1971.

⁷ Diodoros Siculus: *Bibliotheca Historica*.

⁸ Apuleius: *Zlatý osel*, přel. V. Bahník, Praha: Svoboda 1974; Apuleius: *Zlatý osel*, přel. F. Stiebitz, Praha: Odeon 1968.

⁹ Je to titul, který byl nalezen jako nápis z 2. století n. l. v oblasti Nubie, Horního Egypta, Kyrenaiky, Itálie, Dacie, Germánie a Severní Francie (R. E. Witt: *Isis in the Graeco-Roman World*, Ithaca: Cornell University Press 1971, str. 112).

¹⁰ Apuleius: *Zlatý osel*, přel. V. Bahník, Praha: Svoboda 1974.

¹¹ Plutarchus: *De Iside et Osiride*, In: *Moralia Vol. II*, Teubner Verlagsgesellschaft 1971; Griffiths: *Plutarch's De Iside et Osiride*, Cambridge 1970 – jedná se o anglický překlad opatřený komentářem.

Plútarchos z Chairóneie byl řecký filozof a životopisec, který žil v letech 40/45–120 n. l. Spisek *De Iside et Osiride* líčí helénistickou verzi původně egyptského mýtu.

Nakonec, po dlouhém vývoji, byl nejvíce zdůrazněn její mateřský charakter. Bývala zobrazována s malým Hórem v náruči podobně jako Panna Marie s Ježíškem. Stala se ochránkyní a milosrdnou bohyní.

Kromě těchto tří epitet (trpitelka, manželka, matka) měla už v Egyptě řadu dalších a postupem času přijímala stále nové, jak se její kult přesouval do řecko-římské oblasti. Řecké aretalogie a hymny ji oslavují jako bohyni mnoha funkcí, ale převážně je v nich představována jako ochránkyně žen.

Známe několik básní, které byly složeny neznámým básníkem Isidórem pro chrám v Medinet (Mádí) ve Fajjúmu. Někteří badatelé se domnívají, že řecky sepsané a do kamene vytesané aretalogie měly svou předlohu v egyptské Memfidě.¹²

Počet epitet byl v podstatě nekonečný. Dalo by se říci, že Ísis byla pro každého tím, co potřeboval. V jedné aretalogii je vyzývána slovy *una, quae es omnia*¹³, což je zcela vstihující.

Isidór ji v hymnech označuje takto:

„(...) Astartou, Artemidou a Anaiou Sýřané zvou tě, potom Lýčanů kmeny ti říkají Vládkyně Létó. Matkou Bohů tě nazvali rovněž i z Thrákie muži, Řekové Hérou s vysokým trůnem a i Afroditou, stejně tak Hestii dobrou a Rheou a Démétrou také, Egyptané však Thiúis, vždyť Jedna, tys všechny bohyně další, jež od kmenů mají své vlastní jméno. Vládkyně, nepřestanou tvou velkou opévat sílu, nesmrtelná Spasitelko, ty přeslavná Isido velká (...)“¹⁴

Ísis se Luciliovi v Apuleiových *Metamorphoses* představuje těmito slovy:

„Tvé slzy mě dojaly, Lucie, a proto jsem tady. Já jsem matka všeho v přírodě, vládkyně všech živlů, začátek a konec všech generací, nejvyšší z božstev, královna mrtvých, první z nebešťanů, shrnující v sobě podoby všech bohů a bohyň, já ovládám svými pokyny světlem oděné výšiny nebeské, léčivé vánky mořské i slzavé tišiny podsvětí. Celý svět uctívá různými obřady a pod různými jmény mé božstvo, jediné pod mnohotvárnou podobou. Frýgové, prvorození obyvatelé Země, mi říkají pessinútská Matka bohů, původní obyvatelé Attiky kekropská Minerva, ostrované kyperští pafská Venuše, podsvětí lukostřelci krétští Diana Diktyнна, trojjazyční Sicilané styžská Proserpina, Eleusínští starodávná bohyně Cerera, jiní mi říkají Iunona, jiní Bellona, jedni Hekaté, druzí Rhamnůntanka. Národy obdařované prvními paprsky rodičího se slunečního boha, obojí Aithiopové a Egyptané, jimž dává slávu pradávná vzdělanost, uctívají mě správnými obřady a dávají mi mé pravé jméno královna Ísis.“¹⁵

Ztotožnění Ísidy s Minervou bylo docela snadné. Ísis měla moc nad vojenstvím, válečným uměním a vítězstvím. Už ve třetím století př. n. l. jakýsi drahokam z Kampanie zobrazoval Ísis-Victorii, v alexandrijské podobě s palmovou ratolestí v ruce. Také podle litanie z Oxyrhynchu byla Ísis nazývána stejně jako Athéna nebo Minerva, „Vítězná“. Dále došlo ke ztotožnění Ísidy s Pantheou, jejíž epiteta byla „*Triumphalis*“ nebo „*Victrix*“ – Dárkyně vítězství. Důkazem toho, že si Minerva a Ísis odpo-

¹² Vedou se polemiky nad tím, zda aretalogie, v nichž je Ísis označovaná různými epitety, jsou řeckého původu nebo jsou úplně nebo částečně převzaty z egyptského prostředí. Blíže viz S. K. Heyob: *The Cult of Isis Among Women in the Graeco-Roman World*, Leiden: E. J. Brill 1975, str. 45–47.

¹³ Ty jediná, která jsi všechno.

¹⁴ Cit. dle R. Hošek – R. Dostálová: *Antická mystéria*, Praha: Vyšehrad 1997, str. 164–165.

¹⁵ Apuleius: *Zlatý osel*, přel. V. Bahník, Praha: Svoboda 1974, str. 265–266.

vidaly, byl také fakt, že *Iseum* stojící na Martově poli bylo téměř součástí komplexu budov patřících k Chrámu Minervy Chalkidské.¹⁶

Ísis měla mnoho společného s egyptskou bohyní Hathor, která byla zdobována jako velká nebeská kráva. Podobně jako Ísis kojila faraóna a živé bytosti mlékem. Stejně jako Ísis byla ochránkyní ženského pohlaví. Ísis se podobá Hathor na vyobrazení v Pompejích, kde přejímá její symboly – mívá na hlavě korunku ve tvaru dorůstajícího měsíce, čepce s dvěma rohy, nebo sluneční disk. Před začátkem našeho letopočtu došlo k naprostému splnutí těchto dvou bohů. Ísis se také objevuje podobně s kravskou hlavou a římsí autoři ji proto nazývají Ísis-*Io*.

Herodotus při své návštěvě Egypta ztotožnil Hathor s Afroditou.¹⁷ Když se Řekové pokusili interpretovat vyobrazení egyptské bohyně lásky, vybrali Ísis. Ptolemaiovské královny ztotožnily bohyni Ísis s Afrodité. Manželka Ptolemaia I. Sótera, Berenis I., byla zbožštěna jako Afrodité. Arsinoe II., žena Ptolemaia Philadelpa, byla zbožštěna jako Ísis. Bývá oblečena do chitónu, který má na hrudi typický Ísidin uzal. V Římě byla Ísis ztotožněna s Venuší. Apuleius tvrdí, že Ísis-Venuše „(...)na počátku světa dala život lásce, jí spojila rozdílná pohlaví, zajistila zachování lidského rodu věčným potomstvem“.

V této podobě byla uctívána jako ochránkyně žen a rodinného života. Podobně v aretalogiích je řečeno, že Ísis je ta, která spojila muže a ženu dohromady. Kromě toho zajišťuje plození dětí a ochraňuje těhotné ženy. Dohlíží na to, aby rodiče milovali své děti, ale také na to, aby děti projevovaly úctu ke svým rodičům a byly trestány za špatné chování. Protože se Artemida zrodila z mořské vlny, je Ísis považována také za ochránkyni mořeplavby – *Pelagia* a plavbě příznivou – *Euploia*.

Další bohyně, které Apuleius uvádí, byly starodávná Ceres a styžská Proserpina, to znamená Déméter a její dcera Koré nebo Persephona. Identifikace Ísidy a Déméter je pochopitelná. Jako první se o ní zmiňuje již Herodotos. Obě bohyně měly hodně společných rysů. Byly to bohyně úrody, dále ochranné bohyně, například cestovatelů nebo námořníků. Obě dvě trpěly pro ztrátu svého blízkého a vydaly se na cestu ho hledat. Sochy Ísidy si i v Řecku uchovaly jeden emblém, a to *sistrum*, které symbolizovalo nebo spíše odkazovalo na dobu truchlení, kterou prožila. Ísis i Déméter byly znázorňovány se symboly plodnosti, obilím.

V Egyptě byla ztotožňovaná s Maat, personifikací Pravdy, Práva a Spravedlnosti. V helénistické době převzala Démétrin titul *Thesmofores*, Dárkyně práva. V Apuleiově textu je označována jako *Rhamnusia*, což je latinský ekvivalent bohyně Nemesis, což byla bohyně spravedlivé odplaty, a *Themis*¹⁸, bohyně zákonného pořádku. Obě byly tedy bohyně spravedlnosti v Rhamnu a v kultu splývaly.

Herodotos nenašel v egyptském pantheonu ekvivalent pro Poseidóna, Dioskury a Héra. Alexandrijští učenci jejich funkce ztotožnili s Ísidou jako paní a vládkyni nebe, moře a ochránkyni námořníků. Místo označení Ísis-Héra (Juno), dávali přednost titulu Královna, Paní nebo Všemohoucí – *Pantokrateia*.

V oblasti středomoří bylo rozšířené uctívání Božské Matky. Doklady jsou například v Malé Asii, kde byla v úctě bohyně Kybelé, frýžská Matka bohů nebo na Krétě

¹⁶ Dnes na místě původního *Isea* stojí chrám zasvěcený Panně Marii.

¹⁷ Ísidu s Déméter, Osirida s Dinýsem, Amuna s Diem, Bastet s Artemis, Ptaha s Hefaistem; tomuto jevu se říká *interpretatio graeca*.

¹⁸ V podstatě se jedná o Ramnuntskou bohyni, což je Nemésis nebo Thémis.

Universální Matka, nazývaná Rhea nebo Dictynna. Helénistický svět byl nakloněn bohyni Kybelé, která byla označována jako *Magna Mater* a měla universální charakter. Do Říma se její kult rozšířil během 3. stol. př. n. l.

Už kolem roku 131/130 př. n. l. byl alexandrijský kněz označován jako služebník Ísidy, Velké matky bohů. To samé se objevuje i v dedikačních nápisech na Délu, kde byla Ísida ztotožňována s Asterté nebo v Itálii, kde v Brundisiu nebo v Ostii přijímá titul Matka bohů.

Fryžská Kybelé i Krétská Matka bohů byly bohyněmi plodnosti, ochránkyně rodin a podobně. Všechny tyto charakteristiky splňovala také Ísida, proto není divu, že postupně došlo ke ztotožnění i s nimi a že se stejně jako ony stala Velkou universální matkou. Je to vidět v *Metamorphoses*, kde se Lucilioví v Cenchræ představuje jako Matka bohů.

Další bohyní, se kterou byla Ísida ztotožňována, byla Artemis. Ta v sobě spojovala jednak čistotu panenství a jednak mateřský charakter. Bylo obvyklé, že Velké bohyně v sobě spojovaly tyto dva aspekty. Ale žádná z řeckých bohyň nebyla tak panenská a mateřská zároveň jako právě Artemis. Byla patronkou žen, kterým pomáhala při porodu, ale zároveň chránila jejich panenství. V Efezu byla uctívána jako Paní plodnosti. Jejím římským protějškem byla Diana, která měla moc nad třemi sférami, nebem, podsvětím i pozemským světem. Měly mnoho epitet a jejich moc byla velká. Dohlížely na narození a růst dětí.

Ísida a Artemis měly spoustu charakteristických rysů společných. Nejen že obě vedly muže a ženy k zdrženlivosti v sexu, ale také řídily zrození a růst. Ísida od Artemidy přejala vládu nad faunou a flórou. Obě měly velmi blízké spojení s měsícem, byly to královny podsvětí, obě měly spoustu jmen a epitet. Ísida přejala Artemidin charakter Paní oceánu nebo moře a tím pádem se stala vládčyní přístavů. Dále převzala kontrolu nad větry a jejich vanutím. Stejně jako Artemis měla schopnost zasáhnout do lidských záležitostí, když se nenabízela jiná záchrana. Obě měly tedy pankosmický charakter, který se u Ísidy projevil označením *Pantokrateia* – Všeovládající.

V litaniích byla Ísida častokrát nazývána Artemis, a to například v ostrovní oblasti nebo Malé Asii, na Délu, v Makedonii.¹⁹

Proč se stala Ísida bohyní sóteriologickou, tedy přinášející spásu, není známé. Snad je to souvislost se splnutím s Déméter a eleusinskými mystérii. Její už zmíněný epiteton *Myriónymos* ukazuje na přechod k pojetí universální bohyně a jedním z nejčastějších označení je *Anassa* – Vládkyně, Paní nebo *Regina* – Královna. Měla moc nad vším a dokonce se stala i ochránkyní samotného císaře.

Existovaly představy o tom, že egyptští bohové zaručují blažený posmrtný život a tato představa se rozšířila i na život pozemský. Proto jim začaly být připisovány léčebné schopnosti, což vedlo k tomu, že Ísida byla ztotožněna také s bohyní Hygieinou, a to například na Délu. Její léčebnou moc dosvědčují mnohá *ex vota*, která mají podobu vyléčené části těla. V Ísidiných chrámech to byly nejčastěji oči. V chrámech se však vyskytovaly i uši. To znamená, že byly věnované bohyni, která je naslouchající – *Epékoos*. Toto označení se později přeneslo i na Pannu Marii, která byla označována *Gorgopékoos* – Jasně naslouchající.

¹⁹ Blíže viz R. E. Witt: *Isis in the Graeco-Roman World*, Ithaca: Cornell University Press 1971, str. 145.

Jako matka byla zpodobňována v náručí s malým Hórem, který byl v helénistické době nazýván Harpokratés nebo Karpokratés²⁰. Brzy byl malý Hór ztotožněn s malým Apollónem nebo Erótem. Byl zobrazován jako nahý chlapeček, který si k ústům klade pravý ukazováček. Toto gesto bývá vykládáno jako gesto mlčenlivosti. V Egyptě byla Hórovým znakem jeho kadeř, který se v římské době stal znakem mladých zasvěcenců do Ísidina kultu.²¹

Panna Marie

Panna Marie je matka Ježíše Krista a je původem z Nazaretu. Vyprávění o životě Panny Marie se objevuje v *Lukášově evangeliu* a *Jakubově Protoevangeliu*²², které zachycuje období před Ježíšovým narozením.

Podle *Jakubova Protoevangelia* byl otcem Panny Marie Joachim a matkou Anna. Marie byla počata bez poskvrny, protože do Anny vstoupil Duch Svatý.²³ Když měla Marie tři roky odvedli ji rodiče do chrámu, kde zůstala až do dvanácti let. Když dosáhla tohoto věku, byl pro ni losem vybrán jako ochránce odvoděný Josef. Ten ji nechal doma několik měsíců samotnou a odešel za prací. Mezitím Marie počala dítě. Když se Josef vrátil, zjistil, že je Marie v šestém měsíci. Nechtěl ji uvěřit, že „nepoznala muže“. Josefovi se zjevil anděl, který ho ujistil o tom, že dítě, které Marie nosí, pochází z Ducha svatého. Potom se Marie s Josefem vydali na cestu do Betléma. Během cesty Marie porodila Ježíše.²⁴ *Jakubovo Protoevangelium* končí v podstatě Ježíšovým narozením.

V *Lukášově evangeliu* častěji než jinde vystupují ženy a navíc Lukáš věnuje zvláštní pozornost právě Marii. Z toho důvodu bývá označován jako mariolog *Nového Zákona*.

Zmiňuje se o návštěvě Panny Marie u své blízké příbuzné Alžběty, které vykonala po zvěstování. Marie právě počala a Alžběta byla v šestém měsíci těhotenství. Jelikož byla do té doby považována za neplodnou, byly obě potěšeny. Tento námět se objevuje v cyklu scén ze života Panny Marie, ale objevuje se i samostatně.

Marie a Josef podle *L 2,22–39* obětovali Ježíše v chrámu, když s ním předstoupili před Hospodina. Stařec Simeon zvěstoval, že v Ježíšovi přichází lidstvu spása. Když bylo Ježíšovi dvanáct let, ztratil se rodičům. Marie ho našla v chrámu a on se s nimi vrátil do Nazaretu (*L 2,41–52*). Dále o životě Panny Marie mnoho zpráv nemáme. V *Janově evangeliu* se Marie objevuje na svatbě v Káni Galilejské (*J 2,1–12*), kde je společně s Ježíšem a jeho učedníky. Dále je v *Janově evangeliu* zmínka o Marii u Ježíšova kříže (*J 19,25*). Ve *Skutcích* stojí, že společně s Ježíšovými učedníky očekávala o svatodušních svátcích příchod Ducha svatého (*SK 1,14*).

Jakubovo Protoevangelium je bezesporu oslavou Panny Marii. Víra v panenskou matku v něm nabyvá silného významu. Autor tohoto *Protoevangelia* byl pravděpodobně ovlivněn orientálním kultem Velké Matky bohů. Cílem autora bylo povznést Marii na úroveň Velkých panenských bohyní matek antického světa.

²⁰ Jeho jméno bylo spojeno se slovem plod – *karpos*.

²¹ R. Hošek – R. Dostálová: *Antická mystéria*, Praha: Vyšehrad 1997, str. 162.

²² *Protoevangelium Jakubovo*, přel. P. Peňáz, In: Jan A. Dus – P. Pokorný: *Neznámá evangelia. Nouzákonní apokryfy I.*, Praha: Vyšehrad 2001, str. 253–269.

²³ Tamtéž, str. 258–261.

²⁴ Tamtéž, str. 267.

Křesťané z východní části Římské říše byli jistě pod vlivem ženských božstev více než západní křesťané. Není jasné, odkud autor evangelia pocházel. Někteří badatelé se domnívali, že pocházel z oblasti Palestiny. To je však nepravděpodobné, jelikož se v tomto díle neobjevují žádné zmínky o židovských zvycích. Je pravděpodobnější, že pocházel spíše z řecko-římského prostředí. V *Protoevangeliiu* se objevují některé narážky, které spíše připomínají řecko-římská náboženství. Marie byla vychovávána v chrámu. Kněžky se objevují spíše v římských kultech, v judaismu nikoli.²⁵

Jakubovo Protoevangelium oslavuje Mariino panenství a zdůrazňuje fakt, že byla pannou před početím²⁶ a že jí zůstala i po porodu²⁷. Neposkvrněné početí Panny Marie se stalo jednou z oficiálních doktrín římsko-katolické církve.

Kult Panny Marie se po staletí vyvíjel. Nejprve bylo uctívání Matky Boží spojeno s uctíváním Krista. Ve 4. století se poprvé objevují slavnosti spojené s Marií, a to na Východě i Západě. Pravidelně se začaly slavit čtyři velké mariánské svátky. Ve 4. století se také začínají objevovat první kostely zasvěcené Panně Marii. Byl to například kostel Panny Marie Maggiore v Římě nebo kostel v Efezu. Roku 350 také Efrém Sýrský složil první hymnus na Matku Boží Marii.

Postava Panny Marie se stala velice oblíbenou. Svědčí o tom její bohatá ikonografie, jež se jen z malé části opírá o evangelia. Obliba patrně vzrůstala hlavně z potřeby mateřské postavy v křesťanské církvi. Mateřské bohyně byly hojně uctívány ve starověkých náboženstvích.

Námítky proti uctívání Panny Marie se objevily v 5. století, a to z řad nestoriánů. Nestorius, konstantinopolský patriarcha, tvrdil, že se Marie nemá nazývat *Theotokos* (Bohorodička), ale pouze *Christotokos* (Kristorodička).²⁸ Na popud císaře Theodosia II. byl roku 431 svolán koncil do Efezu, kde se spor vyřešil a byl přijat titul *Theotokos*.

„Na základě tohoto názoru o nesmíšeném sjednocení věříme ve svatou Panu Bohorodičku, protože Slovo Boží se vtělilo a bydlilo v člověku a z toho sloučením sjednotilo se sebou z ní přijatý stánek.“²⁹

Odsouzení Nestoriovu nauky podporovalo šíření zpodobení Panny Marie s Ježíškem jako vyjádření oficiální nauky.

Na počátku středověku se začala objevovat myšlenka, že Panna Marie žila bez hříchu. Od 7. století byla tato myšlenka všeobecně přijímána. S argumentem o neposkvrněném početí přišel Duns Scotus³⁰, který tvrdil, že Marie byla čistá a neposkvrněná od okamžiku, kdy byla počata.³¹ Nauka o neposkvrněném početí Panny Marie³²

²⁵ Viz S. Benko: *The Virgin Goddess. Studies in the Pagan and Christian Roots of Mariology*, Leiden: E. J. Brill 1993, str. 200–202.

²⁶ *Protoevangelium Jakubovo...*, str. 263.

²⁷ Tamtéž, str. 267.

²⁸ Spor se stále více soustřeďoval na titul *Theotokos*, ale v pozadí byl problém christologický. Proti sobě v tomto sporu vystupovala škola antiochijská v čele s patriarchou Nestoriem a alexandrijská, jejímž zástupcem byl patriarcha Cyril.

²⁹ Cit. dle T. Lane: *Dějiny křesťanského myšlení*, Praha: Návrat domů 1999, str. 54.

³⁰ Skotský myslitel přelomu 13./14. století. Byl to františkán, který byl v mnoha ohledech následovníkem Bonaventurovým.

³¹ V to, že Marie byla bez hříchu, se věřilo již na počátku středověku. Bernard z Clairvaux, Bonaventura a Tomáš Akvinský zastávali názor, že byla počata s dědičným hříchem, ale před narozením byla od všech hříchů očištěna.

³² *Immaculata conceptio Mariae*.

byla římskokatolickou církví přijata roku 1854 papežem Piem IX. v bule *Ineffabilis Deus*:

„(...) Panna Marie byla od prvního okamžiku početí uchráněna veškeré poskvrny prvotního hříchu jedinečnou milostí a výsadou všemohoucího Boha (...).“³³

Panna Marie byla panensky počata v lůně matky Sv. Anny. Je to Panna, která bez muže počala z Ducha svatého a Panna, která panensky porodila. Panna Marie byla tedy uznána za třikrát čistou. Je nazývána Přechistá – *Purissima*. Byla Pannou před porodem, při porodu i po porodu.³⁴

Dalším mariánským dogmatem, které římskokatolická církev přijala na Prvním Vatikánském koncilu, bylo nanebevzetí Panny Marie. Tato myšlenka se poprvé objevila v písemných záznamech již ve 4. století. Získala své stoupence a koncem 8. století byla obecně přijímána na východě, zvláště díky zásluze Jana z Damašku. Na západě to trvalo déle, ale již v 17. století zesílilo naléhání, aby byla prohlášena za dogma. K prohlášení došlo roku 1950 papežem Piem XII. v apoštolské konstituci *Munificentissimus Deus*.

„(...) konečně dosáhla toho, že jako nejvyšší z jejich privilegií, byla nedotknutelná ochráněna před zkázou z hrobu, a jako její Syn před ní, který překonal smrt, byla vzata s tělem i duší do nebeské slávy, aby tam vládla jako královna po pravici svého Syna, nesmrtelného krále na věky věků.“³⁵

Marie je pojímána jako Královna nebes a jako Prostřednice, která člověku umožňuje přístup k Bohu. O dalších titulech a atributech Panny Marie bude řeč v následující kapitole.

Tituly a ikonografické aspekty Panny Marie a bohyně Ísidy

Jak docházelo k postupnému ztotožňování Panny Marie s Velkými panenskými bohyněmi antického světa, přejímala od nich i novou titulaturu a její vyobrazování bylo ovlivněno ikonografií těchto bohyní.

Je patrné, že postava Panny Marie byla silně ovlivněna řecko-římskými Velkými bohyněmi, mezi něž patřila i Ísis. Ta byla uctívána jako *Magna Mater* a měla univerzální charakter. Byla považována za bohyni plodnosti a úrody. Důležitá byla její ochranná funkce. Stala se ochránkyní v podstatě každého, kdo potřeboval pomoci. Byla *Pelagia* – Ochránkyně mořeplavby, námořníků nebo například cestovatelů. Věřící se k ní obraceli s prosbou, protože byla *Epékoos* (Naslouchající). Bohyně Ísis měla velký význam pro ženy. Stala se jejich ochránkyní i ochránkyní rodinného života. Byla to ona, kdo spojila muže a ženu, zajišťovala plození dětí, chránila těhotné ženy a dohlížela na jejich porod.

Bohyně Ísis byla mezi ženami pravděpodobně dosti oblíbená. Specifickým znakem Ísidiných mystérií byla účast žen na kultovních záležitostech.³⁶ Ačkoli se zdá, že funkce hlavních kněží vykonávali převážně muži, nebylo to pravidlem. Ženy se v kněžských funkcích začaly objevovat zhruba od 1. stol. n. l. Dokladem účasti žen

³³ Cit. dle T. Lane: *Dějiny křesťanské myšlenky...*, str. 257.

³⁴ *Ante partum, In partu, Post partum.*

³⁵ Cit. dle T. Lane: *Dějiny křesťanského myšlení...*, str. 260.

³⁶ Tímto tématem se zabývá autorka S. K. Heyob: *The Cult of Isis among Women in the Graeco-Roman World*, Leiden: E. J. Brill 1975.

na kultu bohyně Ísidy jsou různé nápisy³⁷, na nichž jsou ženy zmiňovány, dále nálezy mincí, literární záznamy³⁸ a hlavně nástěnné malby, a to převážně z Pompejí a Herkulanea.

Panna Marie v podstatě převzala tytéž funkce. Stejně jako bohyně Ísis je označována jako *Magna Mater* nebo *Matka Boží* či *Bohorodička* (*Theotokos*). Také se stala ochrannou bohyní. Její přízviska jsou Panna Marie *Záštita*, *Ochraňovatelka* nebo *Patronka*. Tato označení se většinou používají ve spojení s nějakým konkrétním místem. Například Panna Marie Hostýnská je považována za Ochránkyni Moravy.

Může také zaštitovat větší územní celky – například *Magna Mater Slavorum* nebo *Magna Mater Austriae*. Některé mariánské obrazy nebo sochy, které slouží jako záštity nebo jsou to ochránkyně země, národa či církevní provincie, se označují jako *Palladia*.³⁹ Panna Marie *Palladia* bývá znázorňována s ochranným závojem, který buď rozprostírá sama nebo který drží dva andělé nad její hlavou.

Také mariánské sloupy, stavěné na náměstí, mají ochrannou funkci a jsou považovány za jakési duchovní osy měst. Panna Marie nebývá považována pouze za záštitu nějakého území, ale stejně jako bohyně Ísis také za ochránkyni obyvatel těchto území. V takovém případě bývá označována přízviskem *Mater Domus*. Kromě toho bývá považována i za *Patronku* jednotlivců. Ti se k ní modlí a očekávají, že je vyslyší. Je totiž považována podobně jako bohyně Ísis za *Epékoos*, respektive *Gorgoepékoos*.⁴⁰

Také Panna Marie hrála důležitou roli u žen. Epifanios ze Salamíny se zmiňuje ve spise o herezích o křesťanské herezi z oblasti Arábie, jejíž kněžky obětovaly Marii jako bohyni chléb. Existovala také křesťanská sekta, jejíž název byl *Kollyriadiany*⁴¹ a která zrovnoprávnila Pannu Marii se starověkými Velkými bohyněmi. Ženy, které byly stoupenkyně tohoto kultu, Panně Marii přinášely pravidelné oběti rovněž v podobě chleba⁴².

Dalším společným charakteristickým rysem bohyně Ísidy a Panny Marie je jejich panenství. Obě dvě v sobě spojovaly mateřský charakter s čistotou panenství. Nejen že Ísis pomáhala ženám při porodu, ale též střežila a chránila jejich panenství. Bývá označována jako *virgo intacta*.⁴³ V římském kalendáři propůjčila své jméno „dnům čistoty“ – *puri dies*.⁴⁴ Svědectví o jejím čistém panenství se nachází v díle římských elegiků,⁴⁵ kteří si stěžují, že jejich milenky dodržují při Ísidiných slavnostech sexuální zdrženlivost a tráví noci v jejím chrámu.

³⁷ L. Vidman se zabýval nápisy týkající se bohyně Ísidy a vydal o nich studii *Sylloge inscriptionum religionis Isiaca et Sarapiaca*, Berlin 1969, tato studie zahrnuje 1099 nápisů z různých oblastí; A. Salač: *Isis, Sarapis a božstva sdružená dle svědectví řeckých a latinských nápisů*, Praha: Česká Akademie věd čisare Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1915.

³⁸ Apuleius: *Zlatý osel...*, str. 269; Tibullus: In: *Pěvci lásky*, přel. R. Mertlík, Praha: Svoboda 1973, I., 3,23-32, str. 1563; Propertius: In: *Pěvci lásky*, přel. R. Mertlík, Praha: Svoboda 1973, II., 33,1-6, str. 269.

³⁹ Tento název je odvozen od jména bohyně Pallas Athény neboli Pallady, jež je považována za zachránkyni hořící Tróje.

⁴⁰ *Naslouchající* či *Jasně naslouchající*.

⁴¹ Blíže viz S. Benko: *The Virgin Goddess...*, str. 170–195.

⁴² *Kollyris, kollyrion* – označení pro krajíc chleba nebo placky, který se používá při oběti.

⁴³ *Nedotčená panna*; R. E. Witt: *Isis in the Graeco-Roman World...*, str. 143, 304-pozn. 5.

⁴⁴ Od 4. stol. n. l. se dny od 28. října do 1. listopadu nazývaly *Isia*. V těchto dnech se oslavovala smrt a vzkříšení Ísidina muže Osirida.

⁴⁵ Viz Tibullus, Propertius.

Rovněž Marie bývá označována jako Královna panen. Stejně jako Ísis dohlíží u žen na panenskou čistotu. O neposkvrněném početí Panny Marie již byla řeč. Nevztahuje se k narození Krista, ale k početí a porodu její matky Anny. Jediná z lidstva byla uchráněna poskvrny dědičného hříchu. Je nazývána *Virgo Purissima* – Nejčistší, Neposkvrněná, *Virgo inter virgines* – Panna mezi pannami.

K výtvarnému tématu Mariina panenství patří rovněž znázornění jejího těhotenství. Odkazem na Mariino těhotenství je například zobrazení Marie v klasových šatech, tj. jedná se o šaty, které jsou poseté klasy. Byl to starověký symbol plodnosti. Byl to typický symbol některých antických bohů. S obilnými klasy bývají vyobražovány bohyně Déméter či římská Ceres, a tento atribut od nich převzala i bohyně Ísis.

Mariánské baziliky byly považovány za královský dům. Z toho důvodu přijala Panna Marie titul *Basilea* nebo *Basilissa* – Císařovna. Dalším velmi oblíbeným a rozšířeným titulem bylo *Anassa* – Vládkyně nebo *Regina Mundi* či *Regina Coeli*⁴⁶, nebo též *Kyriotissa* – Vládnoucí. Tituly *Anassa* nebo *Regina* patřily rovněž k jednomu z nejčastějších označení bohyně Ísidy, která měla, jako univerzální bohyně, moc nad všemi věcmi.

Bohyně Ísis byla stejně jako bohyně Athéna nebo Minerva nazývána *Victoria* – Vítězná. Další její epiteta související s vítězstvím byla *Victrix* – Dárkyně vítězství nebo *Triumphalis*. Panna Marie byla také označována jako *Maria Nikoipoia*, s významem Vítězná. Většinou sedí majestátně a přísně na trůnu a oběma rukama drží dítě proti pozorovateli. Právě tato vladařská pozice jí vynesla pojmenování *Kyriotissa*.

Ikonografie Panny Marie je nesmírně bohatá. Je jisté, že ikonografické vyobrazení Panny Marie bylo inspirováno ikonografií bohyně Ísidy. Oblíbeným vyobrazením byla Marie něžného vzezření, často zobrazována jako mladíčka, krásná šestnáctiletá dívka. Sladce milující Matka boží – *Panaghia Glykophylousa*. Na východě je rozšířený typ trpící Bohorodičky (*Panaghia Strastnaja*), která má zřetelně před očima budoucí utrpení svého syna. Na západě se také často objevuje typ Panny Marie truchlící (*Mater Dolorosa*). Jedná se o vyobrazení truchlící matky, jak stojí nebo sedí a truchlí nad mrtvým Kristovým tělem.

Také bohyně Ísis bývala považována za ženu truchlící pro svého mrtvého manžela a bratra Osirida a dle mýtu se neváhá vydat hledat jeho rozsekané části těla. Při *Svátku hledání a nalézání*⁴⁷ byla představována jako žena trpící pro ztrátu svého blízkého.

Panna Marie bývá často zobrazována v bílé tunice (alba) nebo košilce či sukničce, což mělo symbolizovat její vyvolení mezi ženami a její panenskou čistotu. Fakt, že je oblečená v tunice znamená, že teprve očekává korunovaci.

Šaty, v nichž bývala zobrazována bohyně Ísis, byly z bílého plátna, bohatě našité a někdy doplněné astrálními motivy. Stejně jako Ísis se oblékaly i její kněžky. Proto je občas problém rozeznat, zda se jedná o sochu bohyně Ísidy nebo jejích kněžek.

Panna Marie jako *Sponsa Dei* (Snoubenka boží) je vystrojena snubními atributy: závojem a snubní korunkou na rozpuštěných vlasech. Závoj (*velamen*) je posetý hvězdami, někdy bývá přirovnáván k mléčné dráze. Někdy mívá Panna Marie zcela

⁴⁶ Královna Země a Královna Nebe.

⁴⁷ Nejednalo se o tajný mysterijní svátek, spíše o veřejné představení. Šlo o napodobení mýtu, v němž Ísis putuje a hledá části těla svého mrtvého manžela Osirida; zprávu o tomto svátku podává na konci 2. stol. Marcus Municius Felix v křesťanské obraně *Octavius*.

zahalenou hlavu. Na hlavě má *peplos* nebo *maforion*, což je v podstatě jakýsi plášť, který jí z pod korunky splývá až k patám. *Maforion* je také vyzdoben astrálními motivy – třemi hvězdami.

K dalším Mariiným atributům patří panenský pás čistoty, symbol neporušeného panenského těla. Zavázaný pás je atributem ochrany žen před jinými muži. Dále bývá Panna Marie zobrazována s pásem se třemi uzly, což je symbol jejího trojího panství, chudoby, čistoty a poslušnosti.

Panna Marie bývá zobrazovaná také s panenskou korunkou. Má zapletené vlasy kolem hlavy, panenskou korónu (*corona virginis*), věnec z růží nebo z obilných klasů, nebo zlatý panenský diadém (*diadema virginis*) doplněný světelnými paprsky. Kromě panenské koruny bývá zobrazována se snubní korunkou (*corona sponsalis*), jejíž základem je opět panenský diadém s paprsky, nebo s triumfální korunkou (*corona triumphalis*), jež je zároveň korunou svatební, světelnou a astrální. Právě hvězdy, které jsou na ní vyobrazeny, ji odlišují od korunky královské.

Panna Marie na sobě mívá oblečený královský plášť, což je oděv, který symbolizuje smilovnu mezi ní a Bohem. Je to oděv adoptce přijetí Panny Marie do Božího království. Bývá bohatě řasený, nejčastěji má formu pláště (*pluviale*), který je na prsou sepnut pektorální sponou (*formale*).

Většinu těchto atributů v podstatě Panna Marie přejata od bohyně Ísidy. Její popis se dochoval v Apuleiově IX. knize *Metamorphoses*, kde ji hlavní hrdina Lucius popisuje těmito slovy:

„(...) mírně zvlněné, velmi husté dlouhé vlasy měkce splývaly po božské šíji, nenoučeně rozhozené. Na jejím temeni ležel pestrý věnec z různých květů. Uprostřed věnce nad čelem se třpytil bledým svitem plochý kotouč, který vypadal jako zrcadlo, ale měl naznačovat měsíc; napravo a nalevo byl přidržen závitý kroutcích se hadů, shora jej trochu zakrývaly ozdobně urovnané klasy. Její roucho utkané z jemného lnu přecházelo všemi barvami, (...) víc však probouzel můj úžas její plášť: byl černý jako noc, jiskřil temnými záblesky, ovjél její život, pod pravou paží přecházel na levé rameno a jako tóga jí visel dolů, bohatě našasen až k dolnímu okraji, kde se elegantně vlnily uzlíky třásní. Na lemu i na celé ploše pláště se třpytily rozseté hvězdy a uprostřed nich měsíc v úplňku vydechoval plamenné světlo. (...) V pravici měla kovové chřestítko. (...) Na levé ruce měla zavěšenou zlatou svítilnu v podobě člunku, na jejímž oušku se na nejnápadnějším místě tyčil had. (...) Její božské nohy byly obuty do sandálů upletených z listů palmy, symbolu vítězství.“⁴⁸

Z tohoto úryvku je jistě patrné, že postava bohyně Ísidy měla bezprostřední ikonografický vliv na zobrazení Panny Marie. Je to velice dobře vidět na vyobrazení Sestoupení neposkrvněné Panny na zem. Tento typ se začal rozvíjet koncem středověku. Panna Marie stojí na srpku měsíce, je korunovaná hvězdami a paže má zkrížené na prsou.

Vyobrazení Panny Marie *Assumpty*⁴⁹ je velmi podobné výše zmíněnému typu. Ikonografickými prameny tohoto vyobrazení byly *Speculum maius* Vincence z Beauvais a *Legenda Aurea* Jaguba de Voragine. Panna Marie *Assumpta* bývá vyobrazována jako mladičká žena, dvanáctiletá či třináctiletá, oblečená do bílého šatu a modrého pláště, kolem pasu má františkánský provaz se třemi uzly. Ruce má složené na prsou nebo sepnuté v modlitbě. Je obklopena zlatou aureolou, jedná se o jakousi světel-

⁴⁸ Apuleius: *Zlatý osel*, přel. V. Bahník, Praha: Svoboda 1974, str. 264–265.

⁴⁹ *Assumptio, onis, f.* – Nanebevzetí; jedná se o vyobrazení Panny Marie vstupující na nebesa.

nou prstencovou korónu. Pod nohama má srpek měsíce, starověký symbol čistoty a panenství. Na některých zobrazeních se pod jejíma nohama objevuje had, drak nebo nějaká šelma, což je symbol satana. Panna Marie se tedy stává vítězkou nad silami zla. Na hlavě má posazenou astrální triumfující korunu, kterou tvoří dvanáct hvězd nebo samostatnou korunu s paprsky ukončenými hvězdami.

Bernard z Clairvaux identifikoval Pannu Marii s nevěstou z *Písň písni*. Toto ztotožnění je dokládáno citací: „*Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te.*“⁶⁰ A dále s Apokalyptickou ženou z Janova *Zjevení*:

„A ukázalo se veliké znamení na nebi: Žena oděná sluncem, s měsícem pod nohama a s korunou dvanácti hvězd kolem hlavy. Tato žena byla těhotná a křičela v bolestech, neboť přišla její hodina. Tu se ukázalo na nebi jiné znamení: Veliký ohnivý drak s deseti rohy a sedmi hlavami, a na každé z nich měl královskou korunu. (...)“⁶¹

Je evidentní, že text 12. kapitoly *Zjevení* byl ovlivněn motivy z antických náboženství. Apokalyptická žena je pravděpodobně odrazem antické Královny nebes. Velké antické bohyně byly často zobrazovány v „kosmickém šatu“, který byl pokryt nebeskými symboly, převážně hvězdami. Tento šat měl vyjadřovat jejich spojitost s nebem, jejich autoritu a univerzální charakter.

Apuleius také prezentuje bohyni Ísidu jako nebeskou postavu a vládkyni vesmíru a popisuje, že oděna v černém šatu pokrytém astrálními symboly – hvězdy a měsíc⁶², na čele má kotouč, který měl představovat měsíc, jenž přidržovali hadi vyrůstající ze země, za hlavou měla připevněné obilné klasy, symbol plodnosti.

Žena, která je hlavní postavou 12. kapitoly *Zjevení*, je nepochybně také nebeskou postavou a její oděv demonstuje její božskou autoritu.

V 2. stol. n. l. byly všechny Velké bohyně plodnosti v podstatě ztotožněny a byly spojovány se souhvězdím Panny (*Virgo*). Koncepce Panny jako jednoho ze souhvězdí Zvěrokruhu sehrála zvláštní roli v křesťanské interpretaci Vergiliovy 4. eklogy, v níž předpovídá návrat „Zlatého věku“, hlavním tématem je narození dítěte, které zahájí nový věk, příchod Panny a vláda Saturna.⁶³

Vergiliova 4. ekloga byla křesťanskými teology interpretována jako předzvěst narození Ježíše a Panna byla díky této interpretaci ztotožněna s Marií, Ježíšovou matkou. V antickém světě se však označení *Virgo*, jak už bylo řečeno, může vztahovat na kteroukoli Velkou bohyni (Ísis, Demétér, Juno, Atargatis, Caelestis, Afrodité).⁶⁴ Dalo by se tedy říci, že křesťanští teologové ztotožnili Marii s kteroukoli panenskou bohyní antického světa.

⁶⁰ „*Celá jsi krásná, přítelkyně moje, poskvrny na tobě není.*“ *Pta.* 4,7.

⁶¹ *Zj.* 12.

⁶² Tímto způsobem však nebyla zobrazována pouze bohyně Ísis. Toto zobrazení je typické pro většinu tzv. Velkých mateřských bohyň. Martianus Capella podobně popisuje bohyně Junonu. Viz S. Benko: *Virgin Goddess...*, str. 98–99.

⁶³ *Ultima Cumaei venit iam carminis aetas:
magnus ab integro saeculorum nascitur ordo.
Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam nova progenies caelo demittitur alto.*
S. Benko: *Virgin Goddess...*, str. 113.

⁶⁴ Tamtéž, str. 114.

Nejstarobylejším typem vyobrazení Panny Marie a dítěte je *Maria lactans* nebo *Virgo lactans*.⁵⁵ Za jeho nejranější podobu je považována freska ze 3. stol. v křesťanských Priscilliných katakombách v Římě, kde je vidět sedící ženu držící nahé dítě u prsu, které patrně kojí. Tento typ byl bezesporu odvozen od zpodobení bohyně Ísidy kojící svého syna Hóra (Harpokrata) a je také považován za nejznámější doklad pro typologickou blízkost Ísidy a Panny Marie. Tento námět se vyskytuje na raných mozaikách a ve středověkém chrámovém sochařství.

Dalším typem vyobrazení Panny Marie je Černá Madona. I v tomto případě se jedná o propojení s antickými bohyněmi. Po celém antickém světě se totiž objevovaly sochy a vyobrazení černých bohyň, které měly představovat Matku Zemi, jež je životodárná. Vyobrazení Panny Marie jsou jistě typem černých antických bohyň ovlivněny. Často se dokonce nachází na místech, kde původně stály chrámy zasvěcené pohanským bohyním (např. Ceres, Kybelé, Ísis a podobně). Černá barva byla jistě záměrem, nebyla způsobena stářím nebo zabarvením způsobeným sazemi nebo kádídlem. Zmínka o černé barvě se objevuje v *Písni písni*: „Černá jsem, a přece půvabná.“ (*Pís. 1,5*). Tento typ byl hojně rozšířen ve Francii, známá je též polská Černá Madona Čenstochová.

Závěr

Křesťanství bylo od svého počátku svázáno s judaismem a svou pozornost soustředilo na mužského spasitelského boha a postrádalo ženský princip. Z toho důvodu došlo ke vzniku a postupnému rozvoji kultu Ježíšovy matky Panny Marie, který se převážně opírá o raně křesťanský text, tzv. Jakubovo *Protoevangelium*, v němž hraje postava Panny Marie ústřední roli.

Vznik Mariina kultu se odehrával v socio-kulturním kontextu helénistické doby, jenž se vyznačoval synkretismem, a tímto kontextem byl bezpochyby výrazně ovlivněn. Kult Panny Marie vycházel z helénistických kultů, které byly charakterizovány převážně typem Velké bohyně matky, jež se vyznačovaly univerzálním charakterem.

Cílem této práce nebylo postihnout celý vývoj Mariánského kultu či rozbor podrobné ikonografie Panny Marie ani detailní popis a interpretace mysterijního kultu bohyně Ísidy. Chtěla jsem poukázat na fakt, že postava Panny Marie a kult s ní spojený v podstatě navázaly na antické náboženství a že mariánská zbožnost v podstatě vyrostla z helénistických kultů. Dalo by se říci, že Panna Marie se stala pokračovatelkou tohoto typu Velké bohyně matky. Od nich přejala mnohé ze svých označení, jmen a epitet, dále má s nimi spoustu společných atributů a v neposlední řadě je jimi ovlivněna řada ikonografických aspektů, což jsem se pokusila doložit na srovnání s bohyní Ísidou.

⁵⁵ Panna Marie kojící.

Použitá literatura

1. Prameny

- Apuleius: *Zlatý osel*, přel. V. Bahník, Praha: Svoboda 1974.
- Dus, A. Jan – Pokorný, Petr: *Neznámá evangelia. Novozákonní apokryfy I.*, Praha: Vyšehrad 2001.
- Písmo Svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*, Praha: Česká biblická společnost 1993.
- Plútarchos: *De Iside et Osiride*, In: *Moralia Vol. II*, Teubner Verlagsgesellschaft 1971.
- Salač, Antonín: *Isis, Sarapis a božstva sdružená dle svědectví řeckých a latinských nápisů*, Praha: Česká Akademie věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1915.

2. Sekundární literatura

- Benko, Stephen: *The Virgin Goddess. Studies in the Pagan and Christian Roots of Mariology*, Leiden: E. J. Brill 1993.
- Doležalová, Iva: *Vznik kultu Marie v kontextu pozdního starověku*, In: *Religio 4/2*, 1996, str. 149–156.
- Hall, James: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, přel. Allan Plzák, Praha: Mladá Fronta 1991.
- Heinz-Mohr, Gerd: *Lexikon Symbolů. Obrazy a znaky křesťanského umění*, Praha: Volvox Globator 1999.
- Heyob, Sharon Kelly: *The Cult of Isis among Woman in the Graeco-Roman World*, Leiden: E. J. Brill 1975.
- Hošek, Radislav – Dostálová, Růžena: *Antická mystéria*, Praha: Vyšehrad 1997.
- Martin, Luther H.: *Helénistická náboženství*, Brno: Masarykova univerzita 1997.
- Pakkanen, Petra: *Interpreting early Hellenistic religion: a study based on the mystery cult of Demeter and the cult of Isis*, Helsinki: University of Helsinki 1995.
- Remešová, Věra: *Ikonografie a atributy svatých*, Praha: Zvon 1991.
- Solmsen, Friedrich: *Isis among Greeks and Romans*, Cambridge: Harvard University Press 1979.
- Štajnochr, Vítězslav: *Panna Marie Divotvůrkyně. Nauka o Panně Marii, Mariánská ikonografie, Mariánská poutní místa*, Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum 2000.
- Witt, Reginald E.: *Isis in the Graeco-Roman World*, Ithaca: Cornell University Press 1971.